

KIWO CIKIN AL'UMMAR FULANI A YANKIN JEBE

INA

RAYYAN A. MUSA

OGUSTA 1995

1995
1997

KIWO CIKIN AL'UMMAR FULANI A YANKIN JERE

NA

RAYYAN A. MUSA LA/0382
SASHIN ILMIN NAZARIN HAUSA DA
ADDININ MUSULUNCI

A

KWALEJIN ILMI TA JIHAR NAIJA

OGUSTA 1995

B A T U

KIWO CIKIN AL'UMMAR FULANI A YANKIN JERE

ABUBUWAN DAKE GIKI

1. GODIYA TA MUSAMMAN.
2. GABATARWA CIKIN HARSHEN HAUSA
3. MA'ANAR KIWO
4. IRE- IREN KIWO.
5. KIWO CIKIN AL'UMMAR FULANI A YANKIN JERE.
6. MUHIMMANGIN KIWO
7. LIOLIN DAKE TATTARE DA KIWO.
8. SHAWARWARI GAME DA KIWO

GODIYA TA MUSAMMAN

Wajibi ne a gare ni da in mika godiya ta ga sarki Allah da ya bani koshin Kafiya da damar kammala wannan jinga cikin nasara, haka ina matukar nuna godiya ta ga malami na kuma shugaban sashin nazarin harshen Hausa ta wannan babbar kwalejin ilmi ta Minna, wato mallam Suleman Ladan da kuma Malami na wanda da taimakon shi ne na sami nasarar kammala wannan jinga, wato Mallam Abdullahi Ibrahim Maina, sai kuma godiya ta musamman yan mika ta ga shugaban nazarin ilmin harsuna na wannan makarantar Mallam Ahmad Sambo domin shi ma ya taimaka min da shewar wari daban - daban, har ila yau ba zan manta da babban Malami na wanda yayi fice a fannin nahawun Hausa wato Mallam Aliyu Musa Busa domin shi ma ya taimaka min waje gano hanyar wannan batu da yan yi jinga a wanta wato (kiwo cikin Al'ummar Fulani a yanicin Jere). Da sauran dukkan malamai na sashin Hausa na wannan makaranta.

Haka kuna ina mika godiya ta musamman ga da uwana, kuma yayana Mallam Muhammad Bashir Isah Jere wanda shi tsoho dalibi ne da ya kammala karatunsa a kwalejin ilmi ta kafanchan da kuma dukkan abokai na wandanda suka taimaka min dangane da samun nasarar kammala wannan babban aiki. Godiya ta musamman ga yayana kuma Uba Muhammad Gali A. Aminu wanda da taimakonsa ne na fannin

G A B A T A R W A

Hausa, kasancewar ta yare da kuma matsayin ta a makaran tunmu, ta sha canje-canje da yawa a kokarin fadada ta da suturta ta wanda masu Harshe da kuma gwamnati ke yin kokari domin zamar da ita harshen da zaa rika amfani da shi wurin koyar da dalibai daga kananan har ya zuwa manyan makarantu da muke da su a kasar nan, haka kuma da gidajen watsa labaru da manikatun gwamnati kamar yadda sabon tsarin ilmi na kasa ta tanada ayi.

Sau da yawa mun ga wasu kabilu ko harsuna na amfani da harshen Hausa wajen cudanya musamman a kasuwanni da masana'-antu da'yan-uwansu harkokin yau da kullum, kenan ba Hausawa kadai ke cin moriyar harshen Hausa ba.

Dalibin da yasa na dauki wannan jinga mai taken 'Kiwo cikin Al'ummar Fulani a yankin Jere' Shi ne domin in bada gudumawa ta wurin inganta kiwo a matsayi na na bafilatani domin yanzu kawunanmu sun fara wayewa, ina ganin ba yaa rasa dalibai nan gaba Fulani wadanda za su zo daga baya su ci gajiyar wannan jingar ba. Kuma na yi wannan jingar ce da nufin fahmtar da 'yan uwa na makiyaya game da kiwo, wato su fahimci meme ne kiwo da muhimmancinsa da kuma illoli dake tare da kiwo, sa'annan a karshe su sami damar yin amfani da shawarwarin da na zayyana cikin wannan jinga domin gyara wasu kura-kurai da muke da su game da sha'anin kiwo. Wanda ta haka ne za mu sami damar gano hanyoyi daban-daban

na fadada wannan babbar sana'a da muka gada daga kakanni da iyaye. Allah madaukakin sarki ya ba mu sa'a amin.

Kenen wannan jingar za ta taimaka musamman wajen magance ire-iren matsaloli da ke addabar Fulani makiyaya ldan har suka yi amfani da shawarwarin da ni mai wannan jingar na baiwa al'ummarmu makiyaya dabandaban a wannan gadijjiyar sana'a ta mu. Allah ya taimake mu amin.

MA'ANAR KIWO

Kiwo shi ne tsare dabba ko dabbobi ko tsun tsaye da tatta linsu domin a mallake su sabodo amfanin yayuwar 'yan Adam. Kusan kowane gida ana yin kiwo, da wuya a sami gidan da ba'a yin kiwo a kalla ko da tsuntsu. Sai dai kowa yana da nasa dalilin da yasa yake kiwo.

Akwai masu yin kiwo domin su ci, Akwai masu yin domin su sayar su sami kudi, akwai masu yin kiwo domin sana'a ce da suka gada daga iyaye da kakanni da dai sauransu. Sai dai abin mamaki in banda da adam ba wani mahaluki da yake kiwo saboda baiwar da Allah madau kakin sarki ya hore masa musamman ta fannin ilmi da hikimomi da Allah ya ba shi, wanda a ta man ne ya sami damar ya mallaki dabbobi masu dinbin yawa a wuri guda suna zamansa sai yadda ya ga dama zai sarrafa su.

Kenen wannan wata baiwa ce ta musamman ga dan Adam da Allah ya yi masa.

Wani abin tambaya kuma shi ne su wane ne suke kiwo ? da wacce kabila da wacce kabila suke kiwo ? to kamar yadda

na ambata a farko kusan kowace kabila suna kiwo. Sai dai ba duka kabilu ne suke kiwo a matsayinsa na sana'a ba. Mutane ko kabilar da aka fi sani suna kiwo su ne kabilar Fulani, domin a ko ina Bafilatani yake ba shi da wata sana'a muhimmiya da ta fi kiwo. Sai dai rashin abin kiwon wani lokaci yakan sa yawancin Fulani ka gansu aikin gari suna wasu sana'o'i daban - daban.

Amma idan ka ga Fulani ya daina sana'ar kiwo ya kama wani abu daban to ba a son ransa ba ne.

Ina ganin da wannan da takaitaccen bayani an Fahima me ake nufi da kiwo kuma su wa suke kiwo, da kuma da ilin da yasa ake kiwo

IRE - IREN KIWO

Idan aka ce ire-iren ko kiwo ana nufin kiwo ya rabu kashi nawa kenan. Wato kiwo akalla nawa muke da su.

To bari mu dubi rabe - raben kiwo ta kasa baki daya. Kiwo a kasar nan ya rabu ne gida biyu, ko kuma kashi biyu kamar haka:-

- i. Kiwon Gargajiya (Traditional Method)
- ii. Kiwon Zamani (Modern Method)

Kiwon Gargajiya (Traditional Method) shi ne irin kiwo na da, kiwo ne da mutane ke yi ba tare da sanin wasu muhimman ka'idoji ko hanyoyin da za a bi ayi tattalin dabba ba. Sai dai ana yinsa ne kawai ta yadda al'ada ta tanadar ayi. Wato yawancin irin wannan kiwo ana yinsa ne ta yadda aka tashi aka ga iyaye da kakanni suke yi, amma duk da haka

yana da amfani da tasiri kwarai ga masu yinsa.

Kiwon Zamani (Modern method) Wannan shi ne tsararren kiwo ,kiwo ne da ake yi ta yadda ka'ida ta tanadar ayi. Har ilayau kiwon zamani kiwo ne da ake yi ta hanyar koyarwa wato sai mutum dole ya je ya nemi sanin ka'idar yadda ake wannan kiwo ta hanyar fada da baki ko kuma ta hanyar karatu da rubutu.

Kenan idan aka lura za a fahimci cewa kiwon zamani yana da bambanci kwarai da kiwon Gargajiya.

To bari mu zayyana kadan daga cikin bambanci dake tsakaninsu. Ga su kamar haka:-

Kowa da kowa yana kiwon Gargaji'ya, amma shi kiwon zamani sai wanda yake da ilmi na musamman, wato kenan dole sai an koya wa mutum yadda zai yi irin wannan kiwon.

Kiwon Gargaji'ya bai da wata ka'ida ta musamman, shi kuwa ki won zamani yana da ka'idoji da hanyoyi na musamman wanda dole sai ka bi wadannan ka'idojin ko hanyoyin kafin ka sami cin nasara game da irin kiwon da kake son ka yi.

Kiwon gargaj'ya ana barin dabba ko dabbobi su tafi yawo ko ina domin neman abinci, amma kiwon zamani dabba ko dabbobi a killace suke, basu yawo sai dai a nemo abinci a kawo musu a wurin da aka killace su domin su ci.

Dabbobin da suke kiwo irin ta gargaji'ya basu samun koshin lafiya kamar dabbobin da ake masu kiwo irin na zamani, saboda dabbobin kiwon gargaji'ya sukan sha wahala wajen neman abinci da kansu, su ko dabbobin kiwo irin na

zamani ba su shan wata wahala wajen neman abinci, suna zaune ne wuri guda sai dai a memo a kawo musu su ci.

Kasancewar dabbobi masu kiwo irin ta gargaji'ya suna yawo ne ko ina su nemi abincin da zasu ci, wannan yakan sa yawancin lokaci su rika saurin kamuwa da cututtuka ba saboda kiwo ne da ake yi cikin ka'ida. Wato yawancin lokuta ko suna ciwo ko ba su yi ana basu magani iri-iri domin kada su kamu da wata cuta irin ta su ta dabbobi, wato kenan kowane lokaci akan yi musu rigakafin kamuwa daga kowane irin cuta tasu ta dabbobi. Shiyasa ba su cika kamuwa da ire-ire cututtuka da dabbobi ke kamuwa da su a kowane lokaci ba.

Yana da muhimmanci tunda mun yi magana akan ire-iren kiwo, sai kuma mu dubi ire-iren dabbobin da muke kiwo a wannan kasa tamu. Ko da yake yana da wuya a ce mutum ya san dukkan ire-iren dabbobin da ake kiwo a wannan kasa tamu wato Najeriya.

Amma zan yi kokari a tawa karamar fahimta ta in dan tsaku-lo wadanda na sani. Sai dai kuma abin lura anan shi ne, kowane irin dabba ko dabbobi da ake kiwo kowa yana da nasa dalilin da yasa ake kiwonsa.

Bari mu fara da dabbobin da ake kiwo a gidan zu, ga su kamar haka:-

Giwaye
Zakukka
Ruraye.
Baunaye.
Damisa.
Dorinar Ruwa

Aladen naji
Jakiri Daji
Barewa
Muyi'ya
Kunkuru
Bushiya

Tsuntsaye
Alhuda-huda
Aku kuturu
Tan-tabaru
Belbelu
Kamari, dadai sauranci
sauransu.

Alfadari
Maci'zai Dadai sauran ire-ire su.

Rakumin Daji

Sai kuma dabbobin da suke bayan wadannan, akwai wadan da ake ci da wadanda ba a ci, wadanda ba a ci koda yake a cikin wadanda ba a ci akwai wasu daga cikin mutane da suke ci amma wasu ba su ci misali:-

Jaki Kyanwa

Doki Aladen gida

Kare ungu. Dadai sauransu.

Sai kuma wadanda ake ci ga misalansu.

Shanu
Rakuma
Tumaki
Zomaye

Beraye
Kaji
Talo-talo
Agwagi

Awaki

To wadannan kadan kenan daga cikin ire-iren dabbobin da ake kiwo a kasar nan kuma yawanci a Arewa.

KIWO CIKIN AL'UMMAR FULANI A YANKIN JERE

Kamar yadda na ambata can baya kiwo shi ne tsare dabba ko dabbobi, tsuntsu ko tusuntsaye da yin tattalinsu domin amfanin rayuwar 'yan adam.

Kuma kusan kowane gida ana yin kiwo, da wuya kwarai a sami gidan da ba a yin kiwo sai dai kamar yadda na ambata can farko kowa yana da nasa dalili na yin kiwo.

Batun na cewa 'kiwo cikin Al'ummar Fulani a yankin Jere'. Tarihi ya nuna mana cewa kusan shekaru dari hudu da suka wuce da kafa garin Jere, wannan garin basu da wata sana' muhimmiya da ta wuce kiwo.

Wato kenan ko suna da wasu sana'o'i daban, to kiwo yana gaban kowane. Domin tarihi ya nuna mana cewa wanda ya kafa Garin Bafulatani ne kuma makiyayi.

Tarihi har ilayau ya gaya mana cewa a lokacin da zai kafa wannan tsohuwar gari mai dinbin tarihi yana da shanu ko shanakai wanda kimanin yawansu ya kai dari tara da goma sha tara (919).

Ashe kuwa ba abin mamaki ba ne ace al'ummar wannan Gari ba-su da wata sana'a da ta wuce kiw. Domin a yanzu da haka yawancin al'ummar wannan gari(Jere) sun riki wannan Babbar sana'ar ta zama abin tinkaho gare su.

Har ya kai ma mutane daga misan wurare suna zuwa suna sayan shanu akan sari su koma Garuruwansu su sayar su sami

riba mai yawa, kuma wani karin abin alfahari mutanen wannan gari (Jere). daga nan har kurmi (kudu) suna zuwa da shanu su sayar da su su sami riba, riba, kuma su kansu mutanen kurmi suna zuwa sarin shanu su koma da su can domin saye da sayarwa.

Shaharar garin Jere ta fannin kiwo yasa garin ta yi suna a wurare masu yawa kai in dai gajarta mana magana, ya kai ma ana diba dabbobi daga jere a kowace rana zuwa Kaduna , Suleja, Kagarko, Gwagwa, Abuja, Ukele, wadannan Garuruwa da na zana ba garin Allah da zai waye ba a kai masu dabbobi na saye da sayarwa daga garin Jere ba.

Gaboda haka na ga ya dace ace in rubuta jinga ta ta gama makaranta akan wannan Babbar sana'ar tamu domin ni ma in bada gudumowa ta a wannan fannin.

Kamar yadda na ambata a baya shi wanda ya kafa wannan garin(Jere) makiyayi ne. To kiwon nasa bai tsaya a shanu kawai ba. Domin tarihi ya kara da nuna mana cewa a lokacin da ya taho da shanu dari tara da goma sha tara, bayan wadannan shanu akwai shi da awaki da tuma ki, masu dinbim yawa. Sa'annan ga kaji dadai sauran ire-iren dabbobin da Fulani suke kiwo.

To kasan masu iya magana sukan ce 'kowa ya bar gida, gida ta bar shi' dalilin da yasa kenan su al'ummar wannan gari suka riki wannan sana'a hannu bibbiyu. Kuma suna mai girmama ta, har shi yasa ma yanzu garin ta shahara game da

wannan sana'ar. Kuma yasa garin a kullum wayewar garin tana samun cigaba wajen shigowar baki cikin garin. Domin Allah ya yi ma al'ummar Fulani wannan baiwar, wato a duk inda Bafula-tani yake zaka ga wasu kabilu a tare da su domin zama tare acigaji'yar juna. Misali, Bahaushe, Bagware, duka wadannan abokan zaman Fulani ne.

Kadan kenan daga cikin Tarihin kiwo a yankin Jere bisa karamin Fahimtar da Allah ya bami.

IRE-IREN KIWO A YANKIN JERE

Idan ba'a mance ba na yi maganar ire-iren kiwo da muke da su na kasa baki daya. A inda na ce kiwo na kasa ya kasu kashi biyu. Na ce akwai kiwon gargajiya akwai kuma kiwon zamani.

Da yake yanzu ina so ne in yi magana akan ire-iren kiwo a yankin jere, wata kila ta sha babban da na kasa baki daya.

Babu shakka ire-iren kiwo a jere ya sha benban kwarai da na kasa baki daya, amma kuma suna da dan alaka ta wajen rabe-raben. Domin kamar yadda na kasa ya kasu kashi biyu, haka kiwo a yankin jere shima ya kasu kashi biyu, amma iyakar dangantakar tasu kenan.

Duk da kasancewar Al'ummar mutanen jere kashi saba'in (70) bisa dari (100) Fulani ne makiyaya, amma sai kiwon nasu ya rabu rabo biyu kamar haka:

1. Kiwo irin na gari
2. Kiwo irin na Daji

Anan idan muka duba cikin hikima za mu gane cewa dukken

wadannan ire-ire guda biyu sun fada ne a karkashin kiwon gargaji'ya. Kuma galibi basu da banbanci wajen sarrafa dabbobin su.

Bayan ainihin Fulani na daji sanannu da suke yawo daga wannan gari zuwa wancan domin kiwo, su wadannan a aje su a gefe domin muna magana ne akan kulanin jere makiyaya. Fulanin Jere makiyaya akwai mazauna Gari, akwai kuma wadanda suka koma cikin daji da dabbobinsu bisa. Wasu dalilai da sune kadai za su iya bayyana wadannan dalilan.

Dalilin da yasa na ce wadannan kiwo ko ire-iren kiwo guda biyu da ke a yankin jere basu da banbanci kuwa shi ne, dukkan dabbobin a sake suke ba a illace ba. Kuma na garinma suna zuwa daji ne su yi kiwo. Kuma irin abincin da suke ci duka daya ne. Sai dai na gari kamar yadda na gani akan kara musu da 'yan hatsi da dussar hatsin.

Amma kamar dabbobin da suka shafi awaki da tumaki idan a lokacin damin ce akan killace su, wato anan ina nutin na gari domin gudun sarnan gonakin Jama'a. Daga nan sai a rika ne mo abinci a kawo musu su rika ci domin kyautata dadin rayuwarsu. Wannan doka ce ta musamman da hukumar gari ta tanadar kuma duk wanda ya ketare za su sa wando kafa daya da shi ko wane ne. Amma sauran kananan dabbobin kamar su kaji da tsuntsaye duk wadannan dama kiwansu bai wucewa a cikin gida zuwa gidajen makalabta, kuma su basu laye barna mai tada hankali ba.

A gaskiya kiwo na da mutukar karbuwa a wannan yankin domin horewar da Allah ya yi ma kasar wurin wato albarka. Kuma garin a ko wace damina suna samun isasshen ruwan sama wanda shi wannan ruwan sama da shi ne abincin dabbobi kan yawaita a ko ina. Shi ya sa ma da zarar damina ta shigo sai ka ga dabbobi sun canza kamanninsu ka ga sun koshi sun yi bul-bul, kuma makiyaya ma sun fi samun kwanciyar hamkali a lokacin damina fiye da ko wane lokaci.

IRE-IREN DABBOBIN DA AKE KIWO A YANKIN JERE

Idan aka ce ire-iren Dabbobi da ake kiwo, ana nufin nau'in dabbobin kanan. Wato kenan yana da banbanci da ire-iren kiwo.

A lura cewa a can baya nayi magana akan ire-iren dabbobi da ake kiwonsu a kasarnan, wanda har na bada kadan daga cikin misalansu. To anan yanzu ni a so ne in kawo misalan dabbobin da ake kiwo a yankin jere, kuma gasu kamar haka:

- Akwai dabbobi
  - Akwai kuma tsuntsaye
- A karkashin dabbobi muna da misalansu kamar haka:
- Shanu
  - Dawaki ?
  - Jakana
  - Karnuka
  - Awaki
  - Tumaki.
- Kyanwa
zomaye ?

Sai rukuni na biyu na kananan dabbobi kamar su tsuntsaye da kaji muna da kamar su:

A gaskiya kiwo na da mutukar karbuwa a wannan yankin domin horewar da Allah ya yi ma kasar wurin wato albarka. Kuma garin a ko wace damina suna samun isasshen ruwan sama wanda shi wannan ruwan sama da shi ne abincin dabbobi kan yawaita a ko ina. Shi ya sa ma da zarar damina ta shigo sai ka ga dabbobi sun canza kamanninsu ka ga sun koshi sun yi bul-bul, kuma makiyaya ma sun fi samun kwanciyar hamkali a lokacin damina fiye da ko wane lokaci.

IRE-IREN DABBOBIN DA AKE KIWO A YANKIN JERE

Idan aka ce ire-iren Dabbobi da ake kiwo, ana nufin nau'in dabbobin kanan. Wato kenan yana da banbanci da ire-iren kiwo.

A lura cewa a can baya nayi magana akan ire-iren dabbobi da ake kiwonsu a kasarnan, wanda har na bada kadan daga cikin misalansu. To anan yanzu ni a so ne in kawo misalan dabbobin da ake kiwo a yankin jere, kuma gasu kamar haka:

- Akwai dabbobi

- Akwai kuma tsuntsaye

A karkashin dabbobi muna da misalansu kamar haka:

- Shanu   -Kyanwa
- Dawaki ?   zonaye ?
- Jakana
- Karnuke
- Awaki
- Tumeki.

Sai rukuni na biyu na kananan dabbobi kamar su tsuntsaye da kaji muna da kamar su:

- Tantararu
- Agwagi
- Kaji
- Beran masar ?
- Kannari
- Zabbi

Wata kila wani ya yi mamakin Fulani suna kiwon irin wadannan dabbobin. To ba a abin mamaki ba ne, ko wanne cikinsu yana da nasa irin tasirin da yasa ake kiwonsu. Bari in dan tabo tasi rin ko wannensu.

Shanu: wannan ba sai nayi wani dogon bayani game da su ba. Domin ko ina Bafulatani yake an sanshi ne da kiwon shanu. Dawaki: Masu sauretar wannan gari suna kiwon dawaki domin dama ansan serakuna da kiwon doki. Kuma Fulani ma dama sukan sayi doki domin amfani da su zuwa shiga gari daga rugagensu. Jakuna-shima wannan an san Fulani da kiwon jakuna domin dauko kaya misali idan suka saya buhun hatsi a cikin gari sai su dora wa jakin zuwa gidajensu. Hakanan su kanwar da dabbobi ke amfani da shi duk jakunannan suke kwashe buhuunan zuwa digajen Fulanin. Haka kuma a yayin da Bafulatani za sake mashekari yakan yi amfani da jakuna wajen debo kayayykinsu da dai sauran ire-irensu.

-Karnika:- Amfanin kare ga Bafulatani shi ne tseron gida. Wato da zaran barawo ya zo kare zai sanar ta hanyar haushi (kuka).

-Akwaki:- Sums wadannan ba sai anyi bayaniba domin Bafulatani a duk inda yake bai zama ba tare da kiwon awaki da tumakai ba.

Sai Kyanwa:— Wannan Galibi matar Fulani su suke kiwon kyanwa domin kyanwa na rage barnar bera.

Zomaye:— Wannan ma wasu za suyi mahakin Bafulatan' da kiwon zomo, to idan ba a mamce ba filani a yankin jere sun kasu kashi biyu. Wato na gari da na daji. To na garin su ne suke kiwon zomaye. Kuma zomayen ba irin na kasarnan ba ne, ana kiransu zoman masar da beran masar. Wato kenan da bami da irinsu a nan kasar, daga baya ne aka shigo da su daga birnin masar shi yasa ake kiransu zomo da baran masar.

Sai kuma rukuni na biyu na tsuntsaye da sauran kenanan dabbobi. Tantabaru, agwagi, beran masar, kamarri, cukkan wadannan ana kiwonu a gari, walaye suwa duka ana kiwonu a yankin jere.

TANAYIN KIWON DABBABIN

Wannan yana nufin yadda ake kiwonu da kuma irin abincin da suke amfani da shi. To bari mu dauke su dāya bayan dāya: Shanu: Da ya ke bama da yanayin kiwon zamani a yankin jere, shanu asake suke ba a killace ba. Sai dai akwai mesu tariya da su kiwo mutum dāya ko biyu ko uku. Komai yawanu za su iya tafiyar da su. Abincin da suke amfani da shi sun hada da oiyaɗi, kanwar lasa, gan'en masara, dawa (karamm, kenan) gan'ɓen rogo, dōya da dai sauran ire-irensu.

Dawaki:— Su wadannan akan killace su kuma akan sake su sake su zuwa kiwo a bayan gari. Abinci da suke amfani da

shi, sun a hada da ciyayi, amma ba ko-wane iri ba, suma sun da nasu irin kanwa, da suke basa sai dai nasu ba gari bane yananan kamar dutse, akwai kuma wani abincinsu da ake kira gyadar doki da dai sauransu.

-Jakuna: Suna yawo ko inia su nemi abincinsu, sai dai akan yi musu tabaibayi. Daga cikin abincin da suke amfani da shi, shi ne ciyayi, kaikayin dawa, dussan hatsi da sauransu.

-Karnuka:- Ana kiwonsu kuma suna kiwo da kansu, abincin da suke amfani da shi sun hada da shauran tuw, kai duk yawancin abincin da yan adam ke amfani da shi suma suna yin amfani da shi karnuka na amfani da kashi matuka, kadan kenan daga cikin abincin kamuka.

A waki da tumaki:- Suna zuwa kiwo da kansu, kuma ana zuwa da su. A wasu lokuta kuma sukan bi shanu zuwa kiwo. Abincinsu shine zababun ciyayi, wasu daga cikin ganyagen itatuwa kamar mangoro da sauransu.

Sai kuma yanayin kiwon tsuntsay. Bari mu tsakulo nasu mu gari.

-Tantabara: Tsuntsaye ne da suke da kokarin neman abincinsu, kuma masu kiwonsu suna taimaka musu da kari. Sukan nemi kananan kwari su ci, kuma akan watsa musu hatsi kamar dawa, kananan masara. Kuma abin mamaki ruwan shansu sai an hada musu da magani kamar gansakuka, ini ko ba haka ba to galibi ba sukan sha ruwan ba.

-Agwagi: Sun faye kiwo cikin tabo, suna cin tana, kuma ba a daure su, a kowane lokaci zaka gansu suna yawo suna neman abincinsu. Kuma abin sha'awa da Agwagi shi ne idan s suka tashi k'yankyasa, sukan haifi yaya masu dinbin yawa, kamar yaya ashirin kaje-suna zuwa ko ina su yi kiwo idan sun koshi su dawo gida. Yawanci suna kwana ne a kubasa. Abincinsu kuma shi ne hatsi galibi, kananan ciyay, kananan kwari.

-Beran Masar, Dabbobi ne da ake kiwonsu a killace ba'a barinsu suje yawo domin kada a sace saboda kyawunsu. Abincinsu yawanci shi ne Aleho, yakuwa sai madara idan suka samu.

-Kannari: Wannan ana kiwonsu ne a cikin keji, abincinsu shi ne acca, dussa ko tsakin wani hatsi. Zabbi-Ba'a tsarensu, yawanci sun fi yin kiwo a daji, kuma idan suka fara kwai sukan dauki lokaci suna ta zubawa. Wato basu cika kyankyasa sosai ba.

-Walaye (Wala) Tsuntsu ne mai firiya, yana da wahala kwarai a kama shi. A kan yi amfani da dankon harb wajen kama su ko wata dabara ta daban, abincinsu shi ne hatsi yawanci da kuma kananan kwari.

MUHIMMANCIN KIWO

1. Ana kiwo domin a sami abinci: A zamanin da lokacin da kiwo na amasa sunansa, yawancin makiyaya basu da wani aiki da ya wuce kiwo. Wato cinsu da shansu

duka yana karkashin kiwo ne. Kenan gaba daya harkan rayuwarsu ya rataya ne akan kiwo.

2. Ana kiwo domin biyan bukату na lokaci-lokaci: Wannan yana da muhimmanci kwarai da gaske domin rayuwa ana tafe ne ba'a sanin abinda zai faru nan gaba. Domin haka ne yasa wasu suna kiwo ga tunanin gaba, misali kiwon ragon suna, ragon layya, shanun da za a yanka na bikin babban sallahda karamar sallahda dai sauran ire-irensu. Shi yasa wasu suke kiwo domin irin wadannan ranaku masu muhimmanci.
3. Domin sha'awa: Akwai kadan daga cikin mutane da suke kiwo domin sha'awar wannan dabbar ko dabbobin da suke kiwonsu misali, doki, kannar, kyanwa, da saurensu. Wadannan dabbobi duka ba a cinsu sai dai ana kiwonsu domin sha'awada kuma biyan wasu bukату na daban.
4. Domin amfanin wasu sasanni na daga jikin dabbobii Idan ka tambayi majema, shin mene ne amfani kiwo? su awurinsu amfanin kiwo shi ne a yanka dabba a tede shi sa'annan a basu fatar su yi amifani da shi ta hanyar sarrafa shi ya zama wani abun amfani na musamman.
5. Ana kiwo domin nuna isa ko takama: Wasu amfanin kiwo a wurinsu shi ne, su tara dukiya irin ta dabba domin su yi alfahari da ita. Wannan gaskiya ne matuka, domin zaka ga wani makiya yi da dukiya takai ta komo amma abun mamaki ba ci, ba sha, ba suturen sanyawa. Saikuma misalin kiwon doki, dama an san doki wurin

duka yana karkashin kiwo ne. Kenan gaba daya harkan rayuwarsu ya rabaya ne akan kiwo.

2. Ana kiwo domin biyan bukatsu na lokaci-lokaci: Wannan yana da muhimmanci kwarai da gaske domin rayuwa ana tafe ne ba'a sanin abinda zai faru nan gaba. Domin haka ne yasa wasu suna kiwo ga tunanin gaba, misali kiwon ragon suna, ragon layya, shanun da za a yanka na bikin babban sallahda karamar sallahda dai sauran ire-irensu. Shi yasa wasu suke kiwo domin irin wadannan ranaku masu muhimmanci.
3. Domin sha'awa: Akwai kadan daga cikin mutane da suke kiwo domin sha'awar wannan dabbar ko dabbobin da suke kiwonsu misali, doki, kannar, kyanwa, da sauransu. Wadannan dabbobi duka ba a cinsu sai dai ana kiwonsu domin sha'awada kuma biyan wasu bukatsu na daban.
4. Domin amfanin wasu sasanni na daga jikin dabbobii Idan ka tambayi majema, shin mene ne amfani kiwo? su awurinsu amfanin kiwo shi ne a yanka dabba a tede shi sa'annan a basu fatar su yi amfani da shi ta hanyar sarrafa shi ya zama wani abun amfani na musamman.
5. Ana kiwo domin nuna isa ko takama: Wasu amfanin kiwo a wurinsu shi ne, su tara dukiya irin ta dabba domin su yi alfahari da ita. Wannan gaskiya ne matuka, domin zaka ga wani makiya yi da dukiya takai ta komo amma abun mamaki ba ci, ba sha, ba suturen sanyawa. Saikuma misalin kiwon doki, dama an san doki wurin

takama, kuma yawancin masu amfani da doki wurin
'jayan sarki ne da dai sauran ire-ire'.

6. An kiwo domin tsaron lalura; Kwarai kiwo na da mu-
himmanci waje tsaron lalura misali, bukatar 'yan
Adam a ko wani lokaci basu da iyaka da kuma laluronin
da kan same su ba zeto ba tsammani, kamar ciwo, aure
mutwa, duk wadannan bukatar da ku ma laluronin ne da
sukan sami dan Adam a kowane lokaci ba tare da ya
shirya musu ba. Kuma wasu lokuta sukan zo ne ba tare
da mutum yana da Malin jinsu ba. Kenan idan mutum
yana ki-won dabba ko dabbobi sai ya kuma ya sayar ya
biya dukkan bukatusa.

7. Ana kiwo domin riba da ke tattare da shi; muhimmancin
kiwo bashi da iyaka, kuma kasancewar ana kiwon dabba
ko dabbobi suna kara yaduwa a kullum. Wannan babbar
riba ce wanda da wuya a sami dan Adam da ba ya
sha'awar samun wannan ribar. Kuma idan aka semu
wanda bai sha'awarta to wata kila saboda wahaloli
ne dake tattare da shi.

A karkashin muhimman cin kiwo, bari yanzu in sauki
ko wane dabba mu ga irin muhimmancinsa ga rayuwarmu ta
yanadam. Kuma wannan zai shafi yankinmu ne na 'Jere'
misali.

-Shanu: Suna da muhimmanci kwarai ga rayuwarmu misali,
muna cinu idan aka yanka, muna amfani da kashin su wajen tafi
mu yi noma, akan daura musu garman noma su yi noma, muna

takama, kuma yawancin masu amfani da doki wurin 'yyan sarki ne da dai sauran ire-irenae.

6. An kiwo domin tsaron lalura: Kwari kiwo na da muhimanci waje tsaron lalura misali, bukatum 'yan Adam a ko wani lokaci basu da iyaka da kuma laluronin da kan same su ba zeto ba tsammani, kamar ciwo, aure mutawa, duk wadannan bukatum da ku ma laluronin ne da sukan sami dan Adam a kowane lokaci ba tare da ya shirya musu ba. Kuma wasu lokuta sukan zo ne ba tare da mutum yana da Malin yinsu ba. Kenan idan mutum yana ki-won dabba ko dabbobi sai ya kama ya sayar ya biya dukkan bukatumasa.

7. Ana kiwo domin riba da ke tattare da shi; muhimancin kiwo bashi da iyaka, kuma kasancewar ana kiwon dabba ko dabbobi suna kara yaduwa a kullum. Wannan babbar riba ce wanda da wuya a sami dan Adam da ba ya sha'awar samun wannan ribar. Kuma idan aka samu wanda bai sha'awarta to wata kila saboda wahaloli ne dake tattare da shi.

A karkashin muhimman cin kiwo, bari yanzu in sauki ko wane dabba mu ga irin muhimancinsa ga rayuwarmu ta yandam. Kuma wannan zai shafi yankinmu ne na 'Jere' misali.

-Shanu: Suna da muhimanci kwari ga rayuwarmu misali, muna cinu idan aka yanka, muna amfani da kashinsu wajen tafi mu yi noma, akan daura musu garman noma su yi noma, muna

saye da sayarwa da su domin samun riba da sauransu.

-Dawakai: Suma suna da nasu muhimmanci ga rayuwarmu, muna hawan doki domin rage wahalar tafiya a kasa, sarakunamu suna amfani da dawakai a wurare kamar haka, hawansalla, hawan daushe, gewaya a gari da kamanninwadannan.

-Jakuna: Suma ana amfani da su wurare daban-daban masali, suna dauka muna kaya daga wannan wuri zuwa wancan wurin, ana hawansu kuma a wasu lokuta, kuma suna taimaka muna wajen amfani da kashinsu a hada wasu magunguna dai dai sauransu.

Karnuka: Ana amfani da kare wajen gadin gida, hakanan maharba da 'yan farauta karnuka kan taimaka musu wajen harbi da farautada sauransu.

-Awaki: Awaki na da nasu muhimmanci ga rayuwarmu na 'yan Adam misali: muna yanka mu ci na maƙa, muna amfani da kashinsu ya zama taki, nononsu da fitsarinsu duka ana amfani da su ayi magani, ana amfani da fatunsu a sarrafa shi ya zama wani abu mai muhimmansi.

-Tumaki: Farare kenan maza da mata ana amfani da rago a yanka yayin radin suna, ana amfani da shi wajen lahiya na babban sallah, ana amfani da fatarsu ayi buzu domin sallah (Ibada). H Haka ma matarsu sai dai su matar suna da muhimmanci babba wajen haihuwa domin su yaru su yi yawa.

Sai rukuni na biyu na kananan dabbobi kamar su tsuntsaye da sauransu misali:

-Kaji: Maza da mata an a yanka su a ci, muna amfani da kwansu mu ci kuma mu sayar mu sami riba, kuma akan saida su

a biya kananan bukату, kashinsu magani ne.

-Tantabaru: Ana kyonsu galibi domin ado. Domin su hali Hu ne kyawawa, wasu kuma sukan yanka su ci, kuma ana amfani da kwansu a hada wani magani da dai sauransu.

-Agwagi: Ana kiwon Agwagi domin a yanka a ci misali a yankinmu na jere yawanci suna kiwonsu ne domin a lokacin bikin cika-ciki su yanka su ci, kuma suna saida su biya kananan bukatusu, kuma ana cin kwansu.

-Beran masar sh ma wannan wani dabba ne da akrekiwo galibi domin ado, kuma ana cin namansu domin yanada kitse da mai.

-Kannari: Shi wannan muhimmancinsa guda ne yana wani irin kuka da yake yi mai dadin ji wanda har turawa suna sha'awar irin wannan kukan, sai dai kuma a sanadin hakadin ana sayar da shi a sami kudi.

-Zabbi:- Babban muhimmancin kiwon zabbi shi ne sukan yi kwai da yawa a lokaci guda sai a kwashe a sayar a sami kudi. Soboda ana cin kwai din, ana kuma yanka su a ci domin kyautata rayuwarnu.

-Walaku: Wadannan wasu tsuntsaye ne masu kama da tantabaru, sunada kyawun gani kwarai da gaske, kuma ana yanka su a ci.

-Zomon masar: Ana ado da su, wato suna da bada sha'awa ga yananyin halittansu kuma akan yanka su aci domin suna da ketse da mai suma kamar beran masar.

-Kyanwa: Ana kiwon kyanwa domin sha'awa soboda suna da sabo da mutane, kuma idan bera suna damin mutane da barna kyanwa na maganinsu domin kyanwa na cin bera.

a biya kananan bukatu, kashinsu magani ne.

-Tantabaru: Ana kyonsu galibi domin ado. Domin su hali
Hu ne kyawawa, wasu kuma sukan yanka su ci, kuma ana amfani
da kwansu a hada wani magani da dai sauransu.

-Agwagi: Ana kiwon Agwagi domin a yanka a ci misali a
yankinmu na jere yawanci suna kiwonsu ne domin a lokacin
bikin cika-ciki su yanka su ci, kuma suna saida su biya
kananan bukatusu, kuma ana cin kwansu.

-Beran masar sh ma wannan wani dabba ne da aketkiwo galibi
domin ado, kuma ana cin namensu domin yanada kitse da mai.

-Kannari: Shi wannan muhimmancinsa guda ne yana wani irin
kuka da yake yi mai dadin ji wanda har turawa suna sha'awar
irin wannan kukan, sai dai kuma a sanadin hakadin ana sayar
da shi a sami kudi.

-Zabbi:- Babban muhimmancin kiwon zabbi shi ne sukan yi
kwai da yawa a lokaci guda sai a kwashe a sayar a sami
kudi. Soboda ana cin kwai din, ana kuma yanka su a ci domin
kyautata rayuwarmu.

-Walaku: Wadannan wasu tsuntsaye ne masu kuma da tantabaru,
sunada kyawun gani kwarai da gaske, kuma ana yanka su a ci.

-Zomon masar: Ana ado da su, wato suna da bada sha'awa
ga yananyin halittansu kuma akan yanka su aci domin suna
da ketse da mai suma kamar beran masar.

-Kyanwa: Ana kiwon kyanwa domin sha'awa soboda suna da
sabo da mutane, kuma idan bera suna damin mutane da barna
kyanwa na maganinsu domin kyanwa na cin bera.

ILLOJIN DA KE TAYARAR DA KIWO

1. Kiwo na haddasa fitina tsakanin makiyayan da kuma manoma; Da yawa zaka ji ana sanarwa cikin rediyya da jeridu cewa Gari kaza rikici ya barke tsakanin makiyaya da manoma. Domin barnar da dabbobi ke yi ma manoma su cinye musu amfanin gona. Wasu lokuta makiyaya sukan tura dabbobinsu da gangan, amma a wasu lokutan kuma sukan fi karfinsu ne. Shi kuma manomi yasan zafin da ya she wajen noma wannan kayan amfanin. Ka Ga daganan sai rikici ya barke a tsakanin juna nsu.
2. Wasu dabbobi sukan zama ita ga rayuwar dan Adam: Hausawa sukan ce dabba bakan san sabo ba, kuma dabba ba hankali misali kare ko sanuwa, idan kare ya ciji mutum ida ba kwanansa na gaba ne ba sai mutawa saboda dafin da ya ke dashi. Haka sunuwa ko' sa' na miiji idan ya sami mutum da kehonshi ya huda shima yena da dafi kwari dagaske,ka Ga kenan ya zama illa.
3. Kiwo kan haddasa bakin ciki ga wasu makiyaya: misali makiyayi yena zamanshi lafiya da dabbobinsa sai annobar ciwo ta kamasu, to ka san tsayar annoba idan ta kama cinyewa take da kyar zata bar kadan daga ciki. Ka Ga kenan idan haka ya faru kiwo ya haddasa bakin ciki matuka. Ko kuma kansa kiwon haddasa A bace kuma ka nema baka Gani ba dole ne mutum ya yi bakin ciki. Har ilayau ko kuma barayi su sace ma

mutum kadan daga cikin dabbobin da ya ke kiwo. Duk wadannan abubuwa ne masu haddasa bakin ciki ga makiyayi.

4. Kiwo kan haifar da rashin samun matsuguni: Wannan ma abun dubawa ne kwarai da gaske, kamar misali idan dabbobi suka yadu da yawa kuma a wurin da mai wannan dabbobin yake zaune baby abincin da za su ci ya wadace su. Ka ga kenan dole ya bar wannan wurin ya koma wani wurinda za su sami abinci mai wadata su ci su rayu, shi kuma hankacinsa ya kwanta a ko wani lokaci. Shi yasa fulanin daje mafi yawancinsu har gobe basu da wuraren zama na musamman sabo da irin wannan hali na rashin abincin dabbobi a wurare daban-daban.
5. Mafi yawan makiyaya basu da kwanciyar hankali: Wannan haka yake idan aka duba za a ga cewa makiyayi bai rabuwa da fitinu iri-iri, ya gama da wannan ne wani ya bullo misali idan dabba ko dabbobinsa suka yi barna aka ci shi wasu kudade magana ya wuce sai ka ji kuma kwatsam sun kamu da rashin lafiya, idan suka kuma warke sai ka ji ance kuma basu samun wadataccen abinci. Sai dai yawancin wadannan matsaloli sukan faru ne ga masu dukiya da yawa.
6. Wani lokaci kiwo kan haddasa fitina tsakanin iyalan gida: Misali idan mutum ya mutu ya bar dukiyoyi da yawa na dabbobi, wajen rabon gado idan yana iyalai da

mutum kadan daga cikin dabbobin da ya ke kiwo. Duk wadannan abubuwa ne masu haddasa bakin ciki ga makiyayi.

4. Kiwo kan haifar da rashin samun matsuguni: Wannan ma abun dubawa ne kwarai da gaske, kamar misali idan dabbobi suka yadu da yewa kuma a wurin da mai wannan dabbobin yake zaune baby abincin da za su ci ya wadace su. Ka ga kenan dole ya bar wannan wurin ya koma wani wurinda za su sami abinci mai wadata su ci su rayu, shi kuma hankacinsa ya kwanta a ko wani lokaci. Shi yasa fulanin daje mafi yawancinsu har gobe basu da wuraren zama na musamman sabo da irin wannan hali na rashin abincin dabbobi a wurare daban-daban.
5. Mafi yawan makiyaya basu da kwanciyar hankali: Wannan haka yake idan aka duba za a ga cewa makiyayi bai rabuwa da fitinu iri-iri, ya gama da wannan ne wani ya bullo misali idan dabba ko dabbobinsa suka yi barna aka ci shi wasu kudade magana ya wuce sai ka ji kuma kwatsam sun kamu da rashin lafiya, idan suka kuma warke sai ka ji ance kuma basu samun wadataccen abinci. Sai dai yawancin wadannan matsaloli sukan faru ne ga masu dukiya da yawa.
6. Wani lokaci kiwo kan haddasa fitina tsakanin iyalan gida: Misali idan mutum ya mutu ya bar dukiyoyi da yawa na dabbobi, wajen rabon gado idan yana iyalai da

yawa sai rikici ya shiga tsakaninsu har sai hutsuwa ce kawai wata kila zata shiga tsakaninsu. Idan ba haka ba sai ka ga an dade ana ta fitina da juna akan ita wannan dukiyar. Domin kowa kansa ya sani a bashi ya fi na kowar, domin shima ya tara nashi su yi yawa ya zama abun alfahari a Gareshi.

7. Kiwo jawo gurɓatar muhalli; Wannan ba na sai ga kiwo kadai ba misali a yankin 'Jere' akwai wasu tsuntsaye da suka aduabe mu da kashinsu mai wari sumansu (Belbelu). Wadannan tsuntsaye suna da gurɓata muhalli kwarai da gaske. Domin idan kana kana da ita a gidanka babbar itaciya kuma ta yi reshe a jikin bugun kwanon gidanka kuma wadannan tsuntsaye suna kwana a saman itaciyar, to da sannu sai ka cenza bugun kwana gidanka domi zasu rubar da shi. Hakanan yawancin kashin dabbobi kamarshamu, Awaki kaji da sauransu sukan gurɓata muhalli kwarai da gaske ya zama abun kyama ga jama'a.

SHAWARWARI GAME DA KIWO

1. Ya kamata a kafa kungiyar hada kan makiyaya da manoma; wannan mashahuriyar shawara ce wanda dole ne ta zo a farko. Domin a ko wane lokaci zaka ji ana sanarwa cikin raiyo da mujallu, zewar fada ta fasa kai a gari kaza tsakanin makiyaya da manoma, kuma yawan cin lokuta fada kan kasance da barnar k rayuwar mutane

da jukiyoyi. Soboda haka, zai yi tasiri kwarai da gaske a kafa kungiyar hada kai ta makiyayi da manoma, domin yin haka zai haifar da dangantaka mutuka a tsakaninsu. Amma ya kasance suna yin mitin akan kari, su kuma rika fahimtar junansu. Kowa cikinsu ya bayyana laitinshi su tattauna a tsakaninsu a sami shiriya ta zama lafiya har a bada. Ya kasance ko wane jiha, karamar hukuma da ko wace gunduma an kafa wadannan kungiyoyi sun zauna deram da gindinsu, to daga nan ne za a sami zama lafiya a tsakanin makiyaya da manoma.

2. A gina Asibitocin maganin dabbobi na musamman a birane da karkara: Wannan ma yana da muhimmanci kwarai da gaske. Domin da yawa zaka ji makiyaya na kukun ana saida musu gurbatattun magani wadanda sun kare aiki ko sun lala ce kuma a hakan suke ma dabbobinsu ba tare da samun biyan bukata ba, sai ka ji kakiyayan suna cewa maganin na cutar da dabbobinsu. Idan gwamnati to gina Asibitoci na musamman domin makiyaya, wannan zai sa cututtukar dabbobi su ragu kwarai da gaske. Domin kome za a yi shi ne cikin ka'ida, akwai malamai na musamman da suka kware a fannin dabbobi sai dai ace karancin asibitocin kawai. Yin haka din zai kusantar da makiyaya da gwamnati, wato za su fahimci muhimmancin da ke tattare da aikin gulammati. Domin

3. Makiyaya su kafa kungiyarsu ta yaki da barayin dabbobi: kamar yadda hausawa suka kafa kungiyar yan banga ko yan sintiri. Suma makiyaya su kafa ta su. Domin yin hakan zai rage yawancin sace-sacen dabbobi da ake musu. Kuma za su fi samu kwanciyar hankali a zamantake warsu da dabbobin nasu.
4. Gwamnati ta yi kokarin samar wa makiyaya da maganin Annobar dabbobi; Asibi ti babu magani tankar ti ne da babu suga. Annoba kuma muguwar cuta ce da idan ta fara bata bari sai ta kare. Misali cutar Bushiya ta shanu, kafin a sami maganin wannan cutar makiyaya sun wahala kwarai da barnar da wannan annobar ta yi a kasannan. Saboda haka gwamnati ta kokarta da karfin da Allah jayyi mata ta samu wa makiyaya isassun magani na dukkan cututtukar dabbobi.
5. Makiyaya su rike sana'arsu da muhimmanci: idan makiyaya basu riki sana'arsu da muhimmanci ba, to za a wayi gari a kasarnan ba namar za a rika yankawa ana ci domin kyautada jin dadin rayuwa. Amma suma suna bukatar a mara musu baya, wato da taimakon Gwamnati za su ci nasarar inganta wannan sana'ar tasu.
6. Gwamnati ta bude kayyadadden filin kiwo na musamman: ya kamata gwamnati ta kebe filin na musamman wanda Allah ya yi masa albarka na abincin dabbobi. Domin yin hakar zai rage wa makiyaya yawace - yawace da suke yi daga wannan gari zuwa wancan gari, kuma

wannan yawace-yawacen yana da illa matuka ga makiyaya domin a hanyarsu na canza matsuguni sukan hadu da hatsari iri-iri, misali hasarar dabbobi da raywarsu. Kuma yawancin inida suke komawa basu da masaniya cikakkiya akan rayuwar wannan garin, kenan akwai matsaloli da za su yi ta haduwa da su saboda rashin sanin yanayin wurin. Kazalika kebe masu wuri na musamman zai basu damar natsuwa har su tura yayansu zuwa makarantu.

7. Gwamnati ta kafa doka ta musamman da za ta kare makiyaya da abunda suke kiwo: Idan gwamnati ta yi haka, wannan zai jawo hankalin makiyaya daga barin zargin da suke yi cewa gwamati bata damu da su ba. Dokan ku ma ta kasance tana aiki daram, kuma ya kasance ta shafi hukuma. Zan so in bada misali da yankinmu ha jere, idan hukumar gari aka kawo mata karar makiyayi akan wani laifi da yayi sai ayi kamar a cinye dabbobin da yake kiwo, domin shi makiyayi a kullum ana mashi kallon samun dukiya yake yi a banza. Alhali shi kadai ya san irin wahalar da yake sha wajen tattalin dabbobinsa. Kaga kenan idan gwamnati ta kafa doka, ta ita kadai zata bada damar hukunta makiyaya idan suka aikata wata ta'asa.
8. Gwamnati ta gina makarantu na musamman da za a rika horar da malaman dabbobii wannan bai tsaya ga malaman dabbobi kadai ba domin suma makiyaya suma bukatar

a wayer musu da kai game da muhimmanci da illolin da ke tattare da kiwo. Zai yi kyau kwarai a semi malamun dabbobi daga ainhin su kansu makiyaya. Domin yin hakar zai sa su kara baiwa sanatar tasu muhimmanci kuma cutar da wasu miyagun mutane ke musu ta hanyar sayar musu da gurɓatattun maguni zai ragu domin sun rigaya suna da ilmin magungumar dabbobi masu kyau da marasakyan.

9. Gwamnati ta karfafa ilmin makiyaya (Nomadiceducation)
:Ya kasance tu daga ilmin firamare, sakandare, makarantun Gaba da firamare duk an koyar ilmin makiyaya a dukkan makarantun kasannan. Nisali jami'ar Maiduguri tana da kos ta musamman a yanzu to nomadik edikeshon. Kaga kenan har ranzu ana jawo su kusa da Gwamnati domin suna su ci moriyarta kamar yadda kowa ko ci.

K A M M A L L A W A

A takaice cikin wannan jingar munga ne ake nufi da kiwo a matsayinshi na sana'a ga wasu al'umma, kamar yadda na mabauta can farko kiwo dai shine tsare dabbobi da yin tattalinasu domin kyautata rayuwar yan Adam. Hakunan munga ire-iren kiwo da ya danganci kasa da kuma ire-iren kiwo a yankin jere, shima idan ba a mance ba nace kiwo a kasa ya kasu kashi buju, wato na zamant da na Garga'jiya, Amman na ce kiwo a yankin jere raben raben shi ya sha ban-dan

a wayar musu da kai game da muhimanci da illoin da ke tattare da kiwo. Zai yi kyau kwari a semi malamun dabbobi daga ainihin su kansu makiyaya. Domin yin bakar zai sa su kara baiwa san'ar tasu muhimanci kuma cutar da wasu miyagun mutane ke musu ta hanyar sayar musu da gurɓatun magani zai ragu domin sun rigaya suna da ilmin magungumar dabbobi masu kyau da marasakyan.

9. Gwamnati ta karfara ilmin makiyaya (Nomadiceducation) :Ya kasance tu daga ilmin firamare, sakandare, makarantun gaba da firamare duk an koyar ilmin makiyaya a dukkan makarantun kasaman. Misali jami'ar Maiduguri tana da kos ta musaman a yanzu to nomadik edikeshon. Kaga kenan har ranzu ana jawo su kusa da Gwamnati domin suna su ci moriyarta kamar yadda kowa ke ci.

K A M M A I A W A

A takeice cikin wannan jingar munga me ake nufi da kiwo a matsayinshi na sana'a ga wasu al'umma, kamar yadda na mabata can farko kiwo dai shine tsare dabbobi da yin tattalin su domin kyautata rayuwar yan Adam. Hakunan munga ire-iren kiwo da ya danganci kasa da kuma ire-iren kiwo a yankin jere, shima idan ba a mance ba nace kiwo a kasa ya kasu kashi buju, wato na zamani da na gargajiya, Amma na ce kiwo a yankin jere raben rabensa shi ya sha ban-ban

da ta kasa, kiwo a yankin jere muna da kiwo na cokin gari da na daji.

Bugu da kari mun ga yadda kiwo yake cikin al'ummar falanin garin jere da yadda suke aiwatar da shi, sa'annan kada a mance cikin wannan jingar na bayyana muhimmanci kiwo ga alummar falani da kuma muhimmancinsa ga dukkan 'yan Adam baki daya. Shima na bada misalai da cewa ana kiwo domin sha'awa, ana kiwo domin tsaron lalura, kuma ana kiwo domin nuna isa ko takama a takaice kenan.

Harilayau ban kare wannan jingar ba sai da nayi bakin kokarina wayen tsakulo wasu daga muhimman illoli. Wadanda ke addabar kiwo misali kamar yadda ake samman tashin hankali tsakanin makiyaya da manoma da kuma rashin kwanciyar yankali na ko wane lokaci da makiyaya ke cike da dai sauransu.

A karshe ban kammala wannan aiki nawa ba sai da na samo wasu 'yan shawarwari da na bada game da kiwo wadanda idan aka yi amfani da wasu daga cikinsu, kiwo zai bunkasa mutaka. Inda yawanci shawarwarin ya shafi neman taikon gwamnati da ta sa hannu wajen habaka wannan sana'ar da kowa da kowa yana cin gajiyarta. Sai kuma 'yan shawarwari da suna da alaka da su kansu makiyayan. Do wannan dan bayanin kammalawa ce, ina mika godiya ta ga ALLAH Madaukakin sarki da ya bani da-mar kammala wannan aiki cikin nasara ba tare da mushkilaba.

M A T E R I

1. WASU DAGIA CIKIN MANYAN TSOBAFFI DAKK
GARDIN JERE.
2. WASU DAGIA CIKIN SHASHARRUN MAKTAYA
NA AL'UMMAR JERE.
3. WASU MOHTIMAU WURAREN DA AKE KIWO